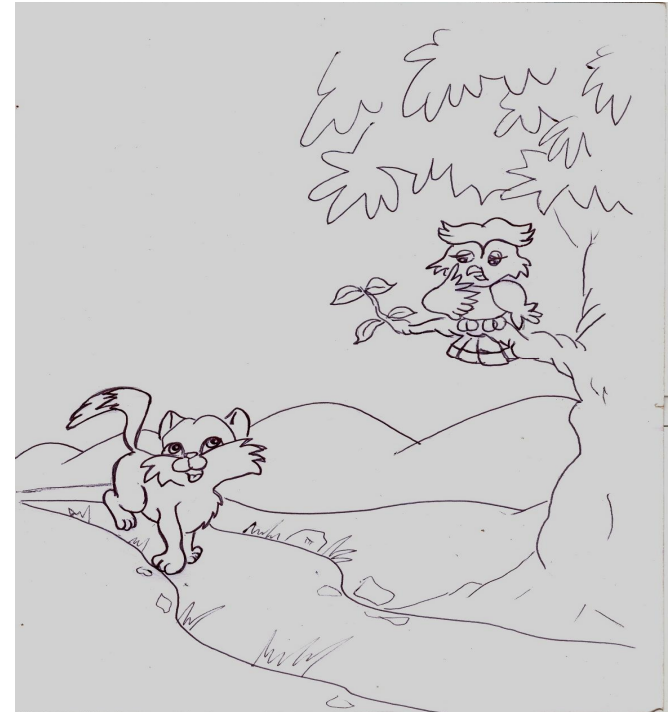

Willakuykuna

Cuentos andinos

L
I
B
R
O
1

Club de escritores de:

LAYO, SUNKHO Y T'INKI

QUECHUA DE CUSCO-COLLAO

Asociación Tawantinsuyuman Evangelioq K'anchari-
nanpaq Cusco-Perú
Correo electrónico: atekqosqo@hotmail.com
Página web: www.atekperu.org
Teléfono: (084) 253457-253276

Primera Edición 2007
100 ejemplares

tukukapusaq, nispa.
Chayta yuyaykuspas payqa rumita q'epirqokusqa qa-
qa patamanta mayuman p'itaykusqa.

Chay hinapin iskayninku tukukapusqaku
Llant'apatapi manaraq wasita ruwashaspanku.

**«Aman nishunkama cuerpoykita
llank'achinkichu,
paqtan Tiburcio hina wañuytapas tariwaq.
Aman yanqallamanta wañuytaqa maskhanki-
chu»**

Se utiliza el alfabeto ratificado por la Academia Mayor de la
Lengua Quechua, en febrero de 1987.

RUNATA ASNOQ WAQACHISQAN

Qelqaq: Mateo Chillihuani Mandura

Unay tiempokunañan Tiburcio sutiyoq runaqa ayllunpi orqo asnota uywakusqa, chaysi huk p'unchayqa asno chinkapusqa, hinan dueñonqa orqon q'asanta maskhaspa tarimusqa Llant'apata nisqa cheqaspi.

Dueñontaqsi yuyaykuspa nisqa:

—Asnoyqa kay patakunapichá tiyayta munan, chaychá kayman hamurqan, nispa.

Chaysi Tiburcioqa yuyaykusqa ayllunpi wasinta wasimansinman saqeykuspa Llant'apataman ripuspa asnontin chaypi tiyayta.

Hinaspas aylluman chayaspa yuyaykusqanman hina wasinta saqeykuspa, puriripusqaku asnontin qhata wichayman.

Wasita ruwayta qallariqtinmi rumi pisipusqa, chaymi Tiburcioqa huk hora puriytaraq asnochantin rumi asdaq risqa:

—Kay asnotaq kaypi tiyayta munan chayqa llank'achunyá, nispa.

Huk p'unchaysi rumita q'epimushaspa asnochaqa qaqapaykapusqa mayu ukhuman rumi q'epintin, chaypis unuq millp'usqan munasqan asnochaqa chinkapusqa, chayta rikuspas runaqa llakikuymanta khuyayta waqaykusqa.

Chaymantas llakisqa payqa yuyaykukuspa nisqa:

—Amaña imatapas rikunaypaq ñoqapas asnoy hina

YAYAQ CHURINMANTA

QELQAQ: Cecilio Huillca Yapura

Huk karu llaqtapis Yaya Taytaq churinta judio runakunaqa qatikachasqanku wañuchinankupaq, chayta yachaspas orqon-orqonta pakakuspa churiqa purisqa.

Chay hinata purishaspansi huk p'unchayqa tupasqa trigo t'akashaq runawan chaysi nisqa:

— «Yaw weraqocha chakraykiq ukhunta pasarqosqayki, nispa.

Hinas trigo t'akaq runaqa kutichisqa:

— «Pasarqoyá weraqocháy, nispa.

Chaysi Yayaq churinga chakraq chawpinta pasargosqa wayq'o urayman sawsi mallki-mallki ukhuman.

Hinaspansi churiq pasasqan qhepataqa trigo t'akasqanqa ña rutunaña karqapusqa.

Chayllamansi huk judio runakunañataq rikhuri-muspanku trigo t'akaq runataqa nisqaku:

—«Weraqocha chakra llank'aychu kashan, ama hinachu kay tapuykusqaykiku ¿Icha rikurqanki huk mana reqsisqa runata kaynin pasashaqta?, nispa.

Chay hinata tapukuqtinkus khatatan-khatatanraq usqhayta kutichispa nisqa: —«Ari huk runaqa pasarqonmi trigota t'akashallaqtiyraq, kunanqa ñamá trigotapas rutushaniña», nispa. Chayta uyarispas paykunaqa wayq'o urayman usqhay qhepanta chinkaykusqaku.

Wayq'o ukhuman chayaqtinkutaqsi sawsi mallkiqa silbayta qallarisqa: —«Shiw-shiw-shiw», chuchikukunapas qaparispas: «chuchik-chuchik», nisqaku.

Hinaspansi judio runakunaqa sawsi mallkikunaq hinallataq chuchikukunaq silbasqanta uyarispa watupakusqaku, «chaypichus hina kashasqá», nispa.

Usqhayta maskhaspataqsi yayaq churintaqa tarisqanku yachachisqankunawan kуска mañakushaqta.

Chay p'uchaymanta pachas chuchikuqa qhelli mikhuq kapusqa, hinallataq sawsi mallkipas k'umurayaqpuni kapusqa.

Chaysi señoraqa qosan chayamuytin usqnayman mihunata haywan. Chaysi runaqa phiñakun ¿Imaraykun mana aychayuqtachu wayk'unki? nispa. Warmitaqsi willan michiq mikhurqusqanta.

Chaysi phiñasqa mana creenchu «michiñataqchus mikhunman» nispa. «Ima qhariykimanchá qanqa apashanki» nispas warminta maqaykun. Chhaynatas sapa kutillan michiqa warminta maqachiq.

Mikhuna wayk'usqanmansi chukchakunata, papa qarakunata, allpakunata ima michiqa wikch'uykuq. Chaymantas qosanqa khuyayta warminta maqaykuq.

MICHI MUNAKUQ RUNA- **MANTA**

Charango llaqtapis huk waynawan sipaswanqa kasa-rakusqaku, paykunaqa llaqtaq manchanansi kasqa-ku, sumaqtas kawsaqkupas, manas hayk'aqllapas maqanakuqkuchu, iskayllan wawakupas kasqa, llaq-tankuq p'unchawnin chayamuqtinsi paykunaqa chayman lhaykusqaku.

Chaypi kuisqa tusuqkunata qhawaspas purishaqtin-kus huk warmichaqa, munay michichata muyuchika-mushasqa. Hinas qosanqa «rantikusun, rantikusun, rata kuna hap'inanpaq» nispa munapayaykusqa.

Chaysi señoraqa nisqa «hinatapasyá rantikuna» nispa. Chaysi warmichaqa mana vendesqapaschu aswanpas regalallasqa. Payqa yachasqas millay michi kasqanta. Michita rantikuspas kuisqa wasinkuman kutipusqaku. Qosanqa marq'ayllanpis michitaqa apaykachan, paykunallawansi michiqa puñuqpas. Le-chetas sapa tarden weraqochaqa llank'ananmanta apamuq.

Huk p'unchayñataqsi qosanpa fiestan kasqa. Hinas señoraqa aychata rantimusqa wayk'unanpaq chayta-ñataqsi michiqa mikhurqapusqa.

Chaysi renegasqa warmiqa michita k'urpawan p'anarusqa, ch'aqespas michita qatiykachaykusqa. Chaysi tardenta michiqa aypasqa qosanmanqa yarqha patamanraq, runataqsi michinta marq'aykuspa hamun.

ATOQMANTA HUK'UCHAMANTAWAN

Qelqaq: Juan de la Cruz Huayta Cutire

Huk p'unchaysi ataq huk'uchawan tinkuspa nisqa: — «Kunanqa qan rikhurirqamunkitaq chayqa mikhur-qapusqaykichá», nispa.

Huk'uchataq kutichispa nisqa: — «Amaraq mikhurqo-waychu wawqecháy, aswanpas sumaq misk'i mikhu-nataq aparqamusqayki, kay mallki k'uchullapi su-yashawanki ama maymanpas kuyurispalla», nispa.

Hinan ataqqa sonso kaymanta suyasqa, manaña ri-khurimuqtinsi sinchi phiñasqa puririsqa waqmanta huk'ucha maskhaq.

Chaysi qonqaylla tarisqa huk'uchataqa huk mankapi sumaq misk'i lawa-lawashaqta, chaysi huk'uchaqa ataqta nisqa:

— «Kay mankapi qanpaq wakichisqa sumaq misk'i lawa kashan, chayta mikhurukuy», nispa.

Atoqtaqsi malliykuspa nisqa: «iAchalaw! misk'illañamá kasqa» nispa. Chayta llaqwashaqtinsi ataqpa umanqa mankaman haykurqapusqa, llaqway-ta tukuruspas umanta mana horqoyta atipusqachu, chhaynapis tutayachikapusqa hinas ataqqa huk'uchata nisqa:

—«Maypin rumi kanshan kay mankata p'akirqonaypaq», nispa.

Chaysi huk'uchaqa huk machulachaq wasinman pusa-
saspa:

—«Kaypin rumi kashan» nispas, chay machuchaq
umanman atoqta manka umanwan p'anachisqa,
chaypis mankaqa p'akikusqa.

Hinaspansi machuchaqa puñusqanmanta rikch'aripa
mamakuchanta nisqa: «iYaw alqo paya inkaykiwan-
chu p'anachishawanki!, nispa. Chaysi machuchaqa
k'aspita hap'ispa atoqtaqa tutayaq ukhupi
p'anaykusqa alli-allinta, atoqtaqsi khuyay ripusqa
kinray-kinrayllaña.

Chayta rikuspas huk'uchaqa t'oqonmanta qhawa-
mushasqa asiymanta wañusparaq.

Willakunsi Anastacio añas kasqanmanta, chaypi si-
paskuna ñak'arisqanmanata ima.

Chaysi Micaelaq taytanqa llaqta kamachiqman rispa
willan, hinas llapan taytakuna rinku wawanku pusa-
kanpuq, unu t'impusqakunantin, lazokunantin, zu-
rriagokunantin ima. Chay añaspa llaqtanqa kasqa
wasinku wayqollapitaqsi.

Chayaspa hinas añasqunata wañuykachimunku,
q'alatas t'oqonkutapas wisq'aykamusqaku. Hinas Mi-
caelaqa llakisqa llapan sipaskunapiwan wasinkuman
hampusqaku.

Kunanqa sipaskuna manañas usqhayllachu enga-
ñachikunku mana reqsisqankuwanqa. Añasta sapa
rikuspankus zurriagowan soq'aykunku wañuchinanku
kama.

Chaysi kunan p'unchay kamapas añasqa p'unchay
mana purinchu, aswanpas tutallaña purimun, chay
mate ukyasqanmanta pacha millayta asnaspa.

Micaela usqhay mikhunata wayk'ushaqtinmi, t'anta muyuchikuq huk machulachaqa munachispa, khay-nata nisqa:

«Akakallaw imaynatachá ñak'ariykushanki kaypiqa. Qosayki maqasunki chayqa, kay qorachata matinpi haywarunki» nispa.

Uyarispa hinas Micaelaqa usqhay mikhunata chaya-chispa apasqa chakraman. Wayq'on wayq'ontaña purispapas manas tarisqachu ima llank'aqtapas. Chaysi tardenta Anastawaqa maqaykun «Imaraykun mikhunata mana apamurqankichu» nispa. Micaelapas wapuyku-llantaq:

-Apamushanitaq, acaso kasqankichischuri, maypichá llank'akunkichispas- nispa. Anastawaqa aswanta qaparin:

-Chay qhatapitaq kashaykuqá- nispa.

-Manan chaypiqa pipas kasqachu, añaskunallan uk-sishasqaku chay qhatapiqa- nispas Micaelaqa waqaykun.

Hinas waynaqa nisqa «kaypin Anastacio kashani, añas nisqaykin kani» nispas nishuta maqaykun.

Chaysi Micaelaqa machulachaqa nisqanta yuyariqruspa, usqhaylla mateta ruwaspa ukyachisqa. Chaysi Anastacioqa secota puñurqapusqa.

Chayta rikuspas Micaelaqa usqhaylla lloqsimuspa machulachaqa nisqanman hina ruwasqa. Paypa llaqtanqa chay moqo qhepallapis kasqa, chaysi waqaykuspa wasinman chayasqa.

KONANCHA ALQOMANTA

Askha watakunañas karu llaqtapi huk familia mana alqoyoq kasqa, llapan alqo uywasqantas llaqtamasinkuna venenota qaraspas wañuchipusqanku.

Chayraykus alqonkuqa mana kapusqachu, chay p'unchaykunapitaqsi señoraq qatayninqa llapa fami-liantin Lima llaqtata risqaku.

Chay llaqtamantas huk yana alqochata apakamusqa-ku, ¡Alqochaqa munay tawa ñawichas kasqa!, hinas-pansi erqekunaqa tapukusqa:

—Imachan sutichanqa kanman?, nispa.

Wakinsi nisqanku:

—«Rambo kachun, wakintaq, Tarzan, wakinkunaña-taq Konancha», nispa. llapanmankumantataqsi nisqanku:

—«Konán, Konán, Konán», nispa.

Hinas chay alqoq sutinga kasqa «Konán». Chaysi «Konancha » kusiona chupachanta maywiyukuspa purisqa. Ovejatapas allintas michiq manataqsi hayk'aqpas imatapas suwakusqachu.

Huk wasikunatapas waylluykuspapas haykuq, chaysi mikhunata qaraqku mana imatapas suwakusqanta yachasqankurayku.

Huk p'unchaysi Antukaq wasinta haykurqosqa.

Hinaspansi cocina ukhupi oveja aychata costalpi rikuspa Konanchaqa yuyayninpi nisqa:

—«Waylaka warmiqa aychata pampaman saqerpa-risqa», nispa.

Chayllamansi huk muru michiqa hamuspa konanchata nisqa:

— «Kay aychata usqhaylla mikhurukusun», nispa.
Konanchataqsi nisqa:

— ¿Imanishankin?, turiakushankichu icha chansakus-hawankichu? «maypitaq mikhuwaq dueñuykiq aychan-tari?, ¡Aswanpas qan qhawanayki kashaqtin!», nispa.
Michitaqsi kutichisqa:—«!Ay sonso Konancha!» chhayna-lla kaspaykiqa yarqaymantachá wañunki», nispa.

Konancha alqotaqsi nisqa:

— Manan ñoqaqa hayk'aqpas suwakuymanchu, suwakuy-man chayqa manachá munakuwankumanñachu, hinaspa-pas sapallaymi kay karu llaqtapi kani, manan piniypas kanchu chaymi munayta kasukuspa kaypiqa purini. ¡Riki! qanqa kay llaqtayuqtaq kanki chayqa ima mana allinta-pas ruwallankichá, ichaqa manayá ñoqaqa qan hinachu kani, nispa.

Chaysi michiqa tapusqa:

—¿Konancha qanrí maymantataq hamurqanki?, nispa.

Konanchataqsi nisqa:

—«Ñoqataqa Limamantaraqmi huk karton cajachapi apa-muwarqanku, hinaspanmi kay llaqtapi sutiya churawar-qanku Konancha», nispa.

Hina parlashaqtinkus wasiyuq señoraqa mancharikuspa nisqa:

— ¡Ay mamachay mamachai aychaqa kanmanñachu, chay ukhupimá yana alqo. Konanchaqa kashasqa, imataq vidayqa, nispa

rikhurusqa tayta-mamantin, kinsantinkun ch'umpi chukchayuq kama kasqaku.

Tayta-mamankuq parlashanan kaman iskayninku-pas rimashallarqankutaq. Chay kikin tutan Micaela-taqa llaqtankuman pusarikapusqaku.

Hinas tuta pusaykunku mana reqsisqa ñanninta maymi chayananku kama. Wasinkuqa huch'uykunallan ichhumanta kama kasqa, llapanku-taqsi ch'umpi chukchayuq kama kasqaku. Hinapin Micaelaqa sipasmasinkunawan reqsinakuyta qallaris-qa.

Chay sipaskunan nisqaku «Micaela imamanmi hamurqanki, ñoqaykupas q'otusqan kaypi kashayku, manan kutiyta atiykuñachu» nispa.

Chaypis Micaelaq oveja michiqmasin Marcelapas kas-hasqa khuyaylla kinsa wawayuqña. Chaysi Marcelaqa nisqa «kaykunaqa millaykunan kanku» nispa.

Chayta uyarispas Anastawaqa nisqa: «ch'inlla, ima-tan mana allinta

llaqtaymanta rimashanki» nispa. Ch'in nirachispan qatirparipusqa. Askha wata pasaqtinñan Micaelaqa wawayuq kasqa.

Huk p'unchaysi llank'achisqaku, hinas Anastawaqa yapuchinanpaq wawqenkunata mink'akamusqa. Tu-tallamantan Anastawaqa aqhata q'epiykuspa puriris-qa, «Docellapaq mikhunata apamunki» nispa.

Chaysi waynaqa nisqa:

—«Yaaaa manachu reqsiwanki, sapa kutintaq tupas-hanchisqa, añastawamariki kashaniqa», nispa.

Micaelataqsi lonlamanraq tukuspa, mana yuyasqapaschu maypi añaswan tupasqantapas.

Chaysi waynaqa nimusqa:

—«Yanapasqayki usqhayta hamuy», nispa.

Micelaqa as manchan-manchansi achhuykusqa lisas allaq. Waynas lisasta usqhaylla takayta qallarisqa, paytaqsi pallasqa. Hinas waynaqa Micaelata pasapunan raton nisqa:

—«Oveja michinayki patapin paqarin suyamusayki», nispa.

Chaysi Micaelaqa kusiona kutiykamusqa lisas q'epintin.

Wasiman chayaspas Micaelaqa mana imatapas manman willasqachu. Paqarisnintintaqsi wakata ovejatawan qatiykuspa tutaraq puririsqa waynawan tupanen rayku. Chayarqoqtinsi waynaqa chaypiña zurriagontin tiyashasqa.

Chaymanta pachas sapa kutillan iskayninku kuskamichiku, hinapis paykunaqa munanakapusqaku.

Huk p'unchaymi waynaqa michisqankupi Micaelaman rimarisqa, wasinta taytan mamanpiwan kuskahaykuspa qhachunta horqonpunankumanta.

Chaysi Micaelaqa manchan-manchan chay tarde haykupusqa.

Wasipi tuta mikhusqanta mikhusqantakus waynaqa

Usqhaylla k'aspiwan alqo p'anaq phawashaspanmi

kasqanta aychata rikuspan mana imatapas ruwayta atisqachu, hinas nisqa:

—«iYaw kay alqoqa munayma kasqa manan aychaytaqa mikhusqachu!», nispa.

Chaysi usqhayllaraq aychata kuchurqospa qarayusqa.

Konanchaqa saksallaña kusiona wasinman ripusqa.

Chaykunata rikuspas Antukaqa lliwllaman willakuspa purisqa Konanchaqa aycha mana mikhusqanmanta.

Chaysi yaqa llapa runa yachasqanku Konancha mana llamikuq kasqant, chayta yachaspataqsi Konancha kusiona allinta ovejakunata michimuq.

Chay p'unchaykunam Konanchaqa ñas aswan hatuntaña wiñarqosqa, llapan alqokunamantaqa paysi aswan hatun kasqa.

Huk kutinsi Konanchaqa dueñontin ovejata qatiyamushasqaku chaysi Apacheq alqonqa Konanchaqa dueñonta p'atarqoyta munasqa, hinas phiñasqa Konanchaqa Apacheq alqonman phawayuspa maqarqosqa.

Chayta rikuspas Apacheq nisqa:

— «Suyt'u carajo kunanmi yachanki», nispa.

Chayta uyarikuspas Konanchaqa khuyay-khuyayllaña puriq.

Apacheq venenotas t'antaq sonqonpi changamuq ichaqa Konanchaqa manas mikhusqachu.

Killakunaq pasasqan qhepatan Konanchaq dueñonqa mana mikhunata qaraykusqachu, hinaspani wasipunkupi kanikuspa tiyashaqtin Lassycha alqoqa Konachata nimusqa:

— Hakuchu k'usilluyuq wayq'ota rishasun», nispa.

Konanchataqsi tapusqa:

—¿Imaman?, nispa.

Lassychataq nisqa: «Apacheq asnonmi qaqapaspa wañupusqa, askhañamá rispa mikhuyamushanku», nispa.

Konanchataqsi kutichisqa:

—«Manachu Apache asnonmanta hark'akun, nispa.

Lassychataq nisqa:

—«!Acaso runakuna asnota mikhunchu!, haku usqhayta suyashaykin», nispa.

Chaysi kunanchaqa yuyaykuspa nisqa:

—«Hakupasyá chay aychata mikhuramusun yarqawashawantaq chayqa, nispa.

Chaysi konanchaqa Lassychapuwan kuisqa puririyusqaku asno aycha mikhuq, chayaruspa mikhushaqtinkus Apache runaqa k'aspi rikrayusqa hamushasqa.

Asnonta askha alqokuna mikhusqanta rikuspataqsi nisqa:

—«Suyt'ukuna carajo alqoytataq mana mikhuchisqakichischu» nispas renegasqa k'aspinta pampaman churaykuspa rumita hoqarikusqa alqokunata ch'aqenanpaq, manaraq ch'aqeshaspataqsi konanchata rikuruspa nisqa:

Runaman Tukuq Añasmantawan

Unay watakunañan kharu llaqtapi huk wayna kasarakusqa munay sipaswan. Paykunaqa ch'ulla wawallayoqmi kasqaku. Sutichasqankutaq Micaelata. Payqa wiñarqosqanmanta pachas sipaskan kama ovejata michiq.

Viernesanto p'unchaysi Micaelata mamanqa nisqa:

—Lisasman rirqonki, nispa.

Chaysi Micaelaqa tutallamanta risqa lisas allaq, chakraman chayaqtintaqsi, huk ch'umpi chukchayuq waynaqa lisas chakra patapi purishasqa.

Micaelaqa sonqollanpin nisqa: «Pitaq kayri, maymantataq hamunri, manataq hayk'aqpas paytaqa rikurqanichu» nispa.

Manaraq rimarishaqtinsi chay waynaqa tapumusqa:

—«Micaela lisasmanchu hamurqanki», nispa.

Micaelataqsi kutichisqa:

— «Ari, qanri imamantaq hamurqanki», nispa.

Chaysi waynaqa nisqa:

«Yacharqanimá hamunaykita, chaymi kaypi suyasharqayki», nispa.

Micaelataqsi manchasqa tapusqa:

—«Maymantataq hamurqankiri, imataq sutyikiri?», nispa

ch'impayta, ninas ataqqa chakanta chimpasnaspa
wikch'uyakapusqa mayu ukhuman, parawan k'aspi
lluskha kasqanrayku.
Wallpayoq runataqsi chayta rikuspa wallpan horqoq
haykusqa mayu ukhuta:
—Wallpaytaqa sasawanmi uywakuni mikhukapuna-
llaypaqpas horqokanpusaqyá riki, nispá.
Ichaqa manas reparasqachu parawan mayu yapaka-
musqanta,
chaysi wallpata horqomushaqtin qonqaylla mayu
chayamuspa wallpata, runatawan apusqa, atoqtasi
unu chaphchikun-chhaphchikun qhata wichayman
seqaykapusqa.

— «Annn kaypimá kashasqanki, yaw suyt'u kunanmi
yachanki», nispá.

Hinas Konanchata ch'aqeruspa umanpi rumiwan
hap'irqachisqa chaysi kunpakusqa iñis iñis nispá
qhospayta qallarispá Konanchaqa wañuyninta taris-
qa.

Chayta yachaspas dueñunqa erqekunantin khuyay
llakisqa Konanchata apanpusqaku pera mallki siki-
man p'ampapunankupaq.

Chay p'unchaymanta pachas pera mallkiqa askhata
rurun kunan p'unchaykama. Sichus chay pera mallki-
ta rikuyta munanki chayqa, tapurikullanki piqpa al-
qonmi Konancha kasqanta, chayqa willasunkikun
piqpa kasqantapas.

WAYNAMANTA URPI MANTAWAN

Qelqaq: Fotunato Sumiri Hanccho

Huk waynas urpichata munakusqa mana tayta-mamanpa yachasqallan, hinaspas waynaqa urpichata nisqa:

—Wayk'ushanki suma q'apashaq mikhunata ñoqataq uywanchis michiq risaq, nispas ovejan micheq risqa.

Urpichaqa ch'ukllapi q'osñichimuyta qallarimusqa chayllamansi waynaq mamanqa ch'ukllata q'osñishaqta rikurqamusqa nisqa:

—Pitaq ch'ukllapiri q'osñichikushan?, wawayqa uywa michiqtaq lloqsirqa, nispa.

Hinaspas usqhaylla ch'ukllaman rispa qhawayuqtinga mana pitapas rikusqachu, aswanpas huk munay urpichallatas rikusqa, chaysi waynaq mamanqa nisqa: — «Kay asna urpiri imatataq ch'ukllay ukhupiri ruwashan», nispa.

Hinaspas urpichaqa qonqaylla phar nispa qenpuman phalahatasqa.

Chayta rikuspas mamaqa nisqa:

—Imatataq kay urpiri ch'ukllapiri munan?, nispa.

Chaysi urpichataqa rumiwan phiñasqa ch'aqerqapusqa.

ATOQMANTA WALLPAMANTAWAN

Huk kutinsi karu llaqtaq qayllan ch'in orqokunapi huk atoqqa yarqaymanta khuyay purishaspa nisqa:

—«Askha p'unchayñan mana mikhunichu, sinchitamá yarqawashan, wiksaypas rimarishanraqmá, manan yarqaymanta wañuymanchu, hinachá risaq riki llaqtata, nispa. Chayta yuyaykuspas atoqqa llaqtaman puririmusqa.

Wasi-wasimanña qayllaykamuspa hinas rikusqa askha wirakunallataña wallpakunata llakhi mikhushaqta.

Atoqqa imaynatachus wallpata hap'iyta yuyaykushaqtinmi, chayllamansi paraqa qonqaylla t'akarikamuyta qallarimusqa, chaysi lliw runakunapas mach'akuq wasinkuman haykuyta qallarisqaku, wallpakunapas usqhaysi wasinkuman ripusqaku.

Chayta rikuspas atoqqa nisqa:

—«Manan yarqaymantaqa aswanta kaymanñachu, nispa.

Usqhayta phawayuspas hap'irqosqa huk wallpata.

Chayta rikurqoq runas usqhalla rispa wallpayuq runaman willaramusqa:

—«Wallpaykitan kunachallan atoq hap'irqon», nispa.

Iskayninkus phawaylla atoqqa qhepanta rumi makin-tin k'aspikunantin ima qatisqanku qaparispa, chayta yachaspas llaqta runakunapas phawallasqakutaq waqyarinakuspa atoqqa qhepanta.

Hinaspansi atoqqa qaparisqankuta uyarispa phawas-lasqa ni llakisqa y wawaykusa lloqsir chakallantaña

ñal aylañaſ ayqemuspankus kuska chayaramusqaku sayk'usqallaña.

Palomawan kukuliwanqa quejakusqakus ankamanqa:

—Huk k'illichukunan ñanpi yaqa mikhuwankupas chaymi chikan tardeta chayarqamuyku, nispa.

chayta uyarispas ankaqa nisqa:

—Iskaynikichistaq trigo q'epintin kuska chayamunki-chis chayqa q'epikichistayá pesasunchis mayqenpa-chus aswanta llasanqa chaymi llalliq kanqa, nispa.

Juezqa huk anakunatas nisqa:

—Chay iskayninkuq q'epinta pesamuychis mayqen-chus llalliq kasqanta yachananchispaq, nispa.

Hinas anakunaqa pesayta tukuruspanku juezman willasqaku piqpas aswan askha kasqanta, chaysi juez ankaqa tiyayakuspa nisqa:

—Yachaykuñan pi llalliq kasqanta, chay hina kaqtin-qa kukulikunaq familian haqay k'uchupi tiyamunki-chis, palomaq familiantaq kay kinraypi, mana chay ratu pipas maqanakushanankupaq.

Llalliqmi ninqa llallichukuqta maytachus tiyaq ripunanpaq, nispa.

Hinan iskayninkuq familiankuqa makilla qhawarqan-ku ankaq rimamuyninta mayqenchus llalliq kasqanta yachanankupaq, chayllamansi ankaqa nimusqa:

—Kukulin aswan askhata apamusqa chhaynaqa kukulin llalliq, paytaqyá kunan nichun maytachus paloma tiyaq ripunanpaq, chayta.

Hinan kukuliqa nisqa:

—Qosqota riy, qosqota riy, qosqota riy, nispa.

Chaymi palomaqa khuyayta waqayukuspa Qosqoman hanpusqa, kukulitaq ampo i q'apakapisa.

PALOMAWAN KUKULIWAN

Qelqaq: Climaco Rodríguez (sunkho)

Huk p'unchaysi palomaqa kukulita nisqa:

—Qanchu phalaspa llalliwan kiman icha noqachu, nispa.

Chaysi kukuliqa llakisqa puñupusqa:

—Chay palomaqa allintachá phalan riki chaychá noqataqa phalasunchis niwan, nispa.

Hinas pacha illarimuyta palomaqa kukulita wahaspa nisqa:

—Usqhayta rikch'ariy yaw compadre phalananchis-paq kunan p'unchaymi yachasunchis mayqenninchis-chus allin qharipuni kasqanchista, nispa.

Chayllamansi kukuliqa uraykamusqa, hinas palomaqa nisqa:

—Compadre haqay moqo qhepapi trigo askha wiñashan, picha ñawpaqta kutimunqa trigo q'epinti kaykama chaymi llalliq kanqa, llalliqtaqmi ninqa qhepa chayamuqta maytachus tiyaq ripunanpaq chayta, nispa.

Jueztataqsi churakusqaku ankata, chaysi anka qapariqtin hina phalayta qallarisqaku, q'ewi-q'ewitaraqsi phalanku llapan kallpankuwan, moqota muyuruspa hinas usqhaylla q'epichakunku trigotaqa, q'epichakuyta tukuruspataq kutirimunku k'uchi-k'uchiraq. Phalamushaqtinkus chawpi ñanpi anakunaqa qatikachasqaku trigonkupis

winch'irikushactaraq.